

»Priložnost« v kriminologiji (in viktinologiji)

Janez Pečar*

Opportunitas latronem facit
(Priložnost dela tatu)

V sociologiji po svetu, znatno manj pa pri nas, je nemalo pozornosti namenjene družbeni delitvi ljudi na sloje. Družbeni sloji in razredi pa so izhodišče za prenekatero razpravo in teorije. S posameznikovim položajem v družbi je opredeljenih dosti drugih okoliščin, ki vplivajo, ne le na njegov položaj, ugled itd., marveč često pričakujemo, da se bo skladno z njimi tudi obnašal. Sodijo, da so tisti, ki upoštevajo skupinske in družbeno sankcionirane norme, bolj prilagodljivi in socializirani kot tisti, ki jih kršijo. Neredko beremo, da tisti, ki jim gre bolje od drugih, raje pristajajo na pričakovano vedenje in da je prav zato med spodnjimi družbenimi sloji najmanj konformizma in največ deviantnosti.

Ugotovitve tujih raziskav o tem si močno nasprotujejo. Razkorak med njimi nastaja že pri določanju slojev, da ne naštevamo cele vrste drugih metodoloških, ne le vsebinskih pomanjkljivosti, ki lahko močno krnijo spoznanja, toda povsod pristajajo na družbeno neenakost oz. na neenakomerno porazdeljenost blagostanja in revščine, ki ju navezujejo tudi na »priložnost«.

Pri vzpenjanju po družbeni lestvici, ki sploh ponazarja družbeno slojevitost, pa ima največ uspeha tisti, ki lahko v človeški skupnosti v določenem smislu dominira nad drugimi. Zato se za boljše položaje vodi neprestana borba, ki jo često omenjajo kot boj za obstanek. »Koncept boja za obstanek ni nastal v prirodoslovju, ampak v družboslovnih znanostih. Biolog Darwin jo je prevzel od svojega narodnjaka ekonomista Malthusa.«¹

Neenakost povzroča torej želje po doseganju prednosti, ki jih v človeški družbi omogočajo neenake priložnosti. Prav glede na to ima lahko priložnost pomembno vlogo ne le v iskanju ugodnih priložnosti pri normalnem vzpenjanju po družbeni lestvici, marveč tudi v izrabljanju za kriminal. V tem pogledu govore o dopustnih in nedopustnih priložnostih in še o marsičem.

V tem sestavku bodo tovrstna vprašanja za naš namen obravnavana na relaciji: družbeni sloji — priložnost — kriminaliteta, kar ima lahko drugačen vrstni red z ustreznim »feed backom«. To bi seveda kazalo, kolikor upoštevamo to družbenoekonomsko in sociološko plat,

na razmerje med družbeno slojevitostjo in kriminaliteto prek priložnosti. Le-te imajo različen pomen in tolikšen obseg, da bi lahko trdili, da je odklonskost često funkcija obsega obstoječih priložnosti, ki jih v kateremkoli oziru nudijo razmere v posamezni družbi, le žrtve so zelo različne; pri nas posamezniki in skupine, družbeno premoženje in vrednote itd.

Če je to tako, potem ni brez smisla prišlo do povezovanja slojev in priložnosti na eni strani in priložnosti z deviantnim vedenjem na drugi, in to teoretično ponovno v tem stoletju, potem ko sta Marx in Engels, zlasti z opisovanjem razmer delavskega razreda v drugi polovici 18. stoletja prišla do spoznanj, da družbene neenakosti ne gre zanemariti pri vzročnosti v kriminaliteti. Čeravno nista pisala o »priložnosti« kot taki, pa sta z razrednim vrednotenjem »neugodnosti«, izkoriščenega delavskega razreda prišla do podobnih dognanj, le da z drugačnim instrumentarijem in ideološkim lotevanjem. Toda tako v tem stoletju kot v prejšnjem, je bilo poglavito vprašanje za tovrstno razmišljanje, družbenoekonomski položaj posameznika ali celih slojev (če ne razreda) v ureditvi priložnosti.

Te priložnosti imajo v tem sestavku predvsem dva pomena: družbeni in kriminogeno/viktinogeni. S tem v zvezi je prvi pojem predvsem sociološki, od koder tudi izhaja, drugi pa kriminološko/viktinološki in dokaj drugačen, čeravno nas vendarle zanima deviantnost v prvem kot v drugem smislu.

Ključni za naš namen pa sta družbena neenakost v zvezi s teorijo o priložnosti, tako za kriminalno viktinizacijo kot za porazdelitev različnih oblik kriminalnega vedenja na splošno. Na splošno zato, ker se brez empiričnega raziskovanja ne gre spuščati v podrobnosti in dokazovanja. To toliko bolj, ker so naše razmere, čeprav podobne drugod, pa vendarle lahko različne. Zato velja previdnost tako nasproti teorijam, kot nasproti razmeram, čeravno je zanesljivo, da družbeno razločevanje med ljudmi ne more ostati brez vpliva, tako na »priložnost« kot na »odklonskost« in tako na konformizem kot na nadzorstvo.

1. Priložnost v teoriji kriminologije

Priložnost v teoriji kriminologije se najpogosteje omenja v zvezi s Clowardovo in Ohlinovo »Delinquency and Opportunity« (Delinkventnost in priložnost). V tej knjigi pisca obravnavata

* Janez Pečar, dipl. pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ Horvat v Encyclopaedia moderna, s. 44.

različne oblike prilagajanja mladoletnikov iz spodnjih družbenih plasti, glede na njihove izbrane manifestacije odklonskosti in njihove temeljne gmotne in statusne frustracije. Tovrstni pogledi imajo svoj izvor v teoriji anomalije in delno v teoriji raznolikosti stikov, zlasti v zvezi z zakonitimi in nezakonitimi sredstvi — vse dokaj znano v tako imenovani »čikaški tradiciji«.² Po tem naj bi razpoložljivost nezakonitih možnosti v kriminalu ali priložnosti zanj vplivala na sposobnost prilagajanja in marsikdaj peljala v odklonskost, ali drugače povedano: razločki v družbeni sestavi rojevajo potrebe po različnem prilagajanju in posameznik je prisiljen iskati različne rešitve ob omejeni razpoložljivosti zakonitih sredstev.

S tega zornega kota gledano naj bi bil vsakdo v položaju, ko ima na razpolago oboje: dovoljene in nedovoljene možnosti za zadovoljevanje svojih potreb, toda razumljivo v različnem obsegu, ne vsi enako in ne vsakič enako. Teorija anomalije vrednoti to vprašanje z vidika zakonitih sredstev, teorija o raznolikosti stikov pa z gledišča neenakosti razmer med ljudmi in različnih vplivov posnemanja drug drugega.

Posameznikov položaj v družbeni sestavi je povezan z oblikovanjem določenih subkultur, ki so kriminalne, konfliktna, umikalna itd. S tem sta povezani ne le raznolikost stikov, ampak tudi raznolikost priložnosti, ki je za naš namen ključno vprašanje. Teorija o različnosti v priložnosti ni ostala brez kritik, toda jo vendarle zelo pogosto navajajo in kot taka pojasnjuje določene poglede v etiološki problematiki kriminalitete,³ ki jih ne gre prenašati v naše razmere. To še zlasti ne, ker (prenekatero teorije) temelje na standardih srednjih družbenih plasti in različnih njihovih vrednot nasproti tistim, ki jih imajo spodnji. Zaradi razločkov naj bi bili spodnji zavrženi in frustrirani, njihova reakcija pa skupinsko zavračanje konvencionalnih vrednot.⁴

Priložnostno sestavo, podobno kot sestavo učnja, je omenjal pred Clowardom in Ohlinom že Sutherland leta 1944, ko je dejal: »Kriminalno vedenje je deloma funkcija priložnosti storiti kako posebno vrsto kaznivega dejanja kot poneverbo, bančni rop ali prepovedan spolni odnos.«⁵ Priložnost naj bi bila deloma funkcija povezovanja s kriminalnim ravnanjem in posebnimi teh-

nikami, ki so zanj potrebne. To pomeni, da priložnost obstaja iz dela posnemanja oz. iz dveh pogojev: stikov s takimi ljudmi, pri katerih se je mogoče učiti kriminalnih vrednot ter usposabljanje, in razmer, ki napeljujejo na sodelovanje v kriminalni dejavnosti.⁶

Cloward in Ohlin sta kasneje v svoji teoriji celotni tovrstni sociokulturni sistem razdelila v tri skupine sredstev (struktur): priložnostne, normativne in družbeno-nadzorstvene. Zadnji predstavljata dve sestavini širše družbenoinstitucionalne strukture.⁷ Nas v tem sestavku zanima le prva, in sicer priložnostna struktura oz. sestava priložnosti, čeravno drugi dve nista nepomembni za odpravljanje ali nadziranje priložnosti.

Priložnostna struktura pomeni ureditev družbeno določenih in institucionalnih opravičenih poti, s katerimi se dosegajo cilji, ki so poudarjeni ali spoštovani v (ameriški) kulturi. Posameznik se v določeni strukturi identificira po tem, kako kot oseba ali skupina dosega (ali bo dosegal) kulturno določljive cilje. Toda prenekatero skupine ali sloji imajo po svojem družbenem položaju nezadovoljivo lokacijo v družbeni porazdelitvi zakonitih priložnosti pa so zato prisiljeni iskati nezakonite (često tudi z nezakonitimi sredstvi), kar teoretično posega v Mertonov koncept o nezakonitih sredstvih v teoriji anomalije in po njegovih petih vlogah prilagajanja: konformnost, inovacija, ritualizem, umik in upor.

Po teoriji priložnosti je **velika prednost imeti dober položaj v družbi**. Ta prinaša tudi možnost nadzora določenih ciljev, kot so: blagostanje, moč, ugled, izobrazba, poklic, dohodek⁸ itd. Spodnji sloji tega pretežno nimajo. Od tod naj bi pri njih izhajale želje, ki ob napetostih, frustracijah, pritiskih itd. peljejo k iskanju nedovoljenih priložnosti — to pa je pretežno kriminal. Kriminal po teh teorijah izhaja iz želje po doseganju nedovoljenih priložnosti, zato ker imajo drugi priložnosti, ki so jih dosegli na dovoljen način. Revni reagirajo torej drugače, na kar sta opozorila že Marx in Engels, torej tudi s kriminalom — racionalno.

2. Posamezni sloji in priložnosti (za kriminal)

Za verifikacijo teoretičnih izhodišč o »priložnosti« kot sociološkem (kriminološkem) instrumentariju za pojasnjevanje vzročnosti krimina-

² Cloward/Ohlin v Bersani: *Crime and Delinquency*, s. 153/4.

³ Glej tudi Knudten, s. 257—260.

⁴ Bahron Mays, s. 53/4.

⁵ Cloward v Cressey/Ward: *Delinquency, Crime, and Social Process*, s. 319.

⁶ Jessor et al., s. 54.

⁷ Prav tam, s. 609.

⁸ Prav tam, s. 57.

litete je naprej **moteča različnost pogledov na slojevsko strukturo družbe**, poleg raznih drugih ugovorov, ki jih očitajo tej teoriji (diferencial opportunity structure). Če pa upoštevamo grobo delitev družbe, se vendarle kažejo nekatere zakonitosti, ki zlasti glede »priložnosti« izražajo družbeno delitev dela in njen vpliv nanjo. Ta vpliv je nedvomno kriminogen in ima lahko pomen za kriminalno etiologijo pri določenih pojavih.

Pri tem, kot smo že spoznali iz same teorije, izhaja, da **imajo različni sloji različne možnosti**, da imajo zlasti spodnji sloji manj priložnosti ali slabše možnosti za kriminal, da nekateri sloji bolje uspevajo itd. Le-to je tesno povezano z družbenim statusom posameznika in drugimi značilnostmi, ki iz njega izhajajo in zaradi katerega naj bi bili posamezniki bolj in prej deviantni kot drugi. Statusna in s tem v zvezi gmotna neenakost naj bi vplivali na želje po doseganju kakih ciljev z nedovoljenimi sredstvi (še posebno s kriminalom).

Od teh izhodišč ni daleč do razmišljanja o porazdeljenosti kriminalne viktimizacije, pri čemer priložnostna teorija kot sociološko-kriminološki instrumentarij neposredno posega v viktimologijo. To pa je tisto, kar je po eni strani kriminogeno, po drugi viktimogeno. Oboje pa predstavlja dve plati iste medalje. Med posameznimi sloji so torej očitni razločki po dosegljivosti priložnosti, ki jo že sama teorija deli po eni plati na dovoljene in po drugi na nedovoljene. **Kako bo kdo reagiral, je odvisno od posameznika**, ki spoznava bodisi eno bodisi drugo možnost, in se odloča sam.

Prav v tem pa tiči tisto, kar je pglavitno za to teorijo. Pri tem bi se tisti, ki imajo dovolj priložnosti, težje odločili za nedovoljeno in zato manj postajali kriminalni. Tisti pa, ki ustreznih dovoljenih priložnosti nimajo dovolj, morajo nujno iskati nedovoljene, zaradi česar pogosteje postanejo kriminalni. »Oseba, ki ima visok položaj v razredni strukturi, lahko dosega svoje cilje z dovoljenimi sredstvi, medtem ko posamezniki, ki stojijo nizko na družbeni lestvici, težje dosežejo posamezna sredstva. Dosledno, težje, ko je pridobivati kake vrednosti, večji je pritisk v uporabi nezakonitih načinov, in to najdemo pri spodnjih pozicijah razrednih struktur.«⁹

Po tej severnoameriški teoriji, ki upošteva priložnost, je kriminalnost v veliki meri odvisna

od posameznika, njegove vloge in moči, ki ju ima v družbi in njenih organizacijah. Po nekaterih piscih, zlasti pa po avtorjih teorije, naj bi bila v nižjih družbenih plasteh visoka stopnja kriminalnosti.¹⁰ Pri nižjih slojih naj bi bila odklonskost dosti verjetnejši tip reagiranja kot pri drugih, ki sodijo v srednjo ali višjo plast.¹¹ Le-ti kršijo norme dosti pogosteje. Izkoriščajoč ali išoč priložnosti, ki so zanje pomembne, naj bi postajali odklonski. Podobno spoznanje naj bi veljalo tudi za otroke, pri čemer ugotavljajo: »nižji ko je socialni položaj otroka, v katerega vstopa s svojim rojstvom, verjetneje bo postal delinkventen ne glede na svoj razredni izvor.«¹²

Ker gre pri tem za obrobne skupine, nezaposlene, manj izobražene, zaposlene s težjimi, toda manj čislanimi, težaškimi in drugimi deli, in sploh za spodnje družbene sloje, ta primerjava po posledicah, ne pa po vzročnosti nehote spominja na Marxova in Engelsova spoznanja o kriminalu delavskega razreda v drugi polovici 18. stoletja. Le razredno lotevanje je različno. **Oba pogleda dajeta poudarek slabše gmotno situiranim skupinam**, ki naj bi bile kriminalno bolj obremenjene zaradi takšnosti, kakršne so.

Čeravno ima kriminalna priložnost lahko določen vpliv na znatne količine ljudi, so te priložnosti lahko različne po svoji naravi glede na sloj, že po vsebini družbene ureditve. Glede na to so v družbi z manjšim razponom med »bogati« in »revnimi« aspiracije drugačne in »porazdeljenost« priložnosti dosti ugodnejša za vse sloje, čeravno razločki niso odpravljani. So pa manjši. Četudi bi teoriji sploh v celoti verjeli, ne bi smeli pričakovati, da bi lahko veljala v vsakih razmerah kot edino in ključno gibalno v kriminalu. V določenem smislu pa vendarle. In to predvsem kot zunanji dejavnik, kot viktimogena priložnost, ki se ponuja za storitev dejanja.

3. Vidnost in nadzorljivost priložnosti

Stopnja vidnosti priložnosti je neizogiben pogoj za morebitno nadzorljivost — bodisi preprečevalno bodisi represivno. Toda to je ena plat pojave, druga pa je, da **priložnosti ustvarjajo iz ljudi deviante**, ker zapadajo skušnjavam, jim podlegajo, priložnosti jih zapeljujejo, napeljujejo in sploh spravljajo v nestabilnost, negotovost in velike preizkušnje.

¹⁰ Glej tudi: Džurić, s. 120.

¹¹ Glej Clark et al., s. 193.

¹² Braithwaite/Braithwaite, s. 284.

⁹ Jessor et al., s. 234.

Priložnost ima torej močan kriminogen pomen. Znana je tudi v viktimologiji, v kateri se dosti ukvarjajo, ne le kako jih ugotavljati in spoznavati po njihovi vidnosti, ampak tudi kako jih odstranjevati in sploh nevtralizirati.

Priložnost je navadno okoliščina na strani možne žrtve. Le-ta jo zavestno ali nezavestno ponuja. Z njo se izpostavlja in vabi k viktimizaciji. Če je ta vidnost dosti bolj zaznavna pri posameznih ali skupinskih žrtvah, so dosti manj preučene priložnosti, izhajajoče iz splošnih družbenih razmer, ki celim skupinam ali slojem onemogočajo ali utesnjujejo dosegati cilje — zakonite ali nezakonite.

To družbeno vidnost priložnosti je potrebno spoznavati, vrednotiti in se z njo okoriščati. To nekaterim bolj uspeva kot drugim. Kolikor gre za to, govore o kriminologiji največkrat tudi o »vidnosti odklonskega prilagajanja«. Le-to se ravna po naravi priložnosti, ki vsebuje sestavine tveganja, sposobnosti, možnosti, dostopnosti, razširjenosti, dosegljivosti, razpoložljivosti itd. Vidnost priložnosti ima lahko več smeri. **Vidnost za deviante**, ki določa in vpliva na količino kršitev norm ali dopušča možnost zanje, ker ni pričakovati kontrole, **in vidnost za nadzorstvo**, ki ga drži v budnosti, pozornosti in uravnava njegovo delovanje — krajevno, časovno in interesno.

Nekatere priložnosti so visoko vidne, druge imajo nizko socialno vidnost, kolikor nekatere sploh niso skrite, prikrite ali dostopne le izbranim posameznikom ali ozkim skupinam ljudi, kakim poklicem, posebnim funkcijam itd. Nekatere so masovne in druge zopet individualne pa trajne, občasne in priložnostne. Vse pa tako in drugače določajo obseg ogrožanja in količino, kolikor ne tudi narave kršitve.

S tem v zvezi so nekatere odklonskosti odvisne tudi od spola, starosti, poklica in ne nazadnje od družbenega sloja, ki mu posameznik pripada,¹⁴ pri čemer gre seveda često za nezakonite priložnosti (ki so nasploh v središču pozornosti tega pisanja). Glede na to je velik del kriminala višjih družbenih plasti drugačen od tistih, ki sodijo v spodnji sloj, marginalni se oprijemljejo pretežno zopet drugačne kriminalitete. Dostopnost priložnosti je različna. Če gre za nezakonite, nekaterim preostane na razpolago le konvencionalni kriminal, storjen za obdržanje, medtem ko si

drugi prilaščajo reči, zaradi povečevanja izobilja in iz pohlepnosti. Tudi naša družba v tem ni drugačna od drugih, le da gre pri njej za ustrezni obseg ponujanja priložnosti in temu primerno količino odklonskosti.

Nekaterim slojem so na voljo obilne priložnosti, drugim znatno manjše. Nikoli ni takega stanja, da priložnosti ne bi bilo. Njihova uporabnost za kriminalne namene zavisi torej od razpoložljivosti, vidnosti in nadzorljivosti. Nadzorljivost je v bistvu obvladovanje nekega stanja z zornega kota varnosti in brezskrbnosti. Bolj ko so priložnosti nadzorljive, manj je verjetno, da bodo dobrine, ki se z njimi ponujajo, — ogrožene. Navadno gre pri tej nadzorljivosti za fizično obvladovanje (vštevši tehnologijo) in manj kako drugo. To pomeni, da se varnostni ukrepi v glavnem izvajajo pri viru, — to je priložnost in ne toliko pri storilcu, ki ji zapada, kajti njegovih kriminalnih intencij največje ne mogoče ne zaznavati in ne nadzorovati (ali pa le izjemoma, — kar pa ne predstavlja pravila). Zato konvencionalne priložnosti porajajo konvencionalno kriminaliteto oz. »kjer so priložnosti, je najti tudi ustrezno obliko kontrole, kjer priložnosti ni, tam navadno tudi ni oblik socialne kontrole«.¹⁵ Šibka **intenzivnost kontrole izraža strpnost do priložnosti**, kar lahko pomeni, da odsotnost nadzorstva ob določeni vidnosti priložnosti predstavlja nezanemarljivo tolerantnost. Le-ta vnaprej dopušča kriminal kot prilagodljivost na razmere.

Če je tako, potemtakem današnje razmere pri nas dopuščajo izjemno količino nezakonitih priložnosti, zlasti pri ogrožanju družbenega premoženja. To izhaja iz obsega izkoriščanja priložnosti in visoke stopnje tolerantnosti na raznih področjih.¹⁶ Ali morda to ne pomeni, da postaja priložnost »model življenjskega stila«¹⁷ za prenekatere skupine ljudi in s tem v zvezi določeno diskriminacijo za druge?

4. Priložnost za kriminal in osebnost

Z naraščajočo brezposelnostjo (ki tudi nas čedalje bolj prizadeva) in drugih razlogov, ki izhajajo iz gmotnega stanja in vplivov, ki so s tem

¹⁵ Cloward/Ohlin v Bersani; Crime and Delinquency, s. 163.

¹⁶ Glej Vodinelić: Pravni izvori i izrazi društvene nejednakosti... s. 138/9.

¹⁷ Sampson, s. 75.

¹³ Džurić, s. 104.

¹⁴ Glej tudi: Cloward v Bersani ed.; Crime and Delinquency, s. 110.

v zvezi tudi v kriminologiji polagoma prihajajo do spoznanj, da je dosti kaznivih dejanj storjenih zaradi ekonomskega ozadja. Zato se pojavlja potreba po doslednejšem preučevanju povezanosti ekonomike s kriminaliteto. Po nekaterih naj bi bilo vsaj pet splošnih razlogov, s katerimi se vpliva na dogajanja v družbenem pogledu, ki izhajajo iz ekonomske strukture. To so:

— »primarnost materialnih razmer za biosocialni obstoj ljudi,

— vpliv ekonomike na slojevitost in oblike njenega nastajanja,

— delovanje in spremembe družbenih institucij in organizacij, ki se prilagajajo gospodarskim razmeram in spremembam,

— vpliv tehnologije na razvoj sredstev, ki so nujno potrebna za negospodarske dejavnosti in

— vpliv gospodarskih pogojev življenja na oblikovanje psihologije in ideologije ljudi.¹⁸

Gospodarske razmere in položaj posameznika v njih ali njegovih skupin ne ustvarjajo le družbenih slojev in socialnih statusov, marveč **vplivajo tudi na potrebe, interese in vse drugo**, kar sta poudarjala že Marx in Engels, ki sta prodorno opazovala pomen materialnega sveta na življenje ljudi v proizvodnih odnosih. Nenazadnje ustvarja ekonomika bodisi posredno bodisi neposredno, tudi zakonite in nezakonite priložnosti. Le-te pa oblikujejo ali vsaj vplivajo na vedenje ljudi in skupin. To pa seveda vključuje tudi možnost opazovanja, kako se drugi vedejo v podobnih položajih in kako ravnaajo v posameznih priložnostih do z gledovanja po njih in ponavljanja. S tem pa se znova vračamo na Sutherlandovo teorijo o raznolikosti stikov (differential association), čeravno je utrpela dosti kritik, toda kot nalašč je priložnost za povezovanje s tem, kako se v njej odzivajo ljudje. Na določenem področju in za velik del pouličnega kriminala se priložnost vidi tudi v Newmanovi teoriji o branljivem prostoru, ki seveda opazuje priložnost predvsem v njeni fizičnosti. Nam pa gre v tem pisanju za dosti več. To pa je **razmerje: priložnost — ljudje**, kar iz fizičnosti prehaja v psihičnost kot tistem, ki je odvisno od človekove duševnosti, njegovih dispozicij in motivacij, ki pogosto začno svoje »življenje« ob ustrezajoči priložnosti. Če nje ne bi bilo, često ne bi bilo odklonskega vedenja. Od tod seveda znatna razmišljanja o tem, kako lahko priložnost oblikuje človekovo vedenje tudi v preprečevalnem smislu

¹⁸ Popovič, s. 284.

in ne le kot napeljujoči dejavnik, ki ga ne gre zanemarjati.

Ker pa »priložnost« (nezakonito ali kakršnekoli druge vrste) ustvarja predvsem človek, ki to lahko dela in ne čaka le, da se mu ponuja sama od sebe, ali da mu jo pripravijo drugi (zavestno ali nehote), je potemtakem kot predelikalni položaj, izredno zanimivo predvsem kriminološko in psihološko področje, in to še posebej, če jo spravljamo v razmerje z družbeno slojevitostjo in socialnimi statusi posameznikov. Ugotavljajo namreč, da »se posamezniki z višjim statusom bolj konformno obnašajo, kot posamezniki z nižjim statusom«. ¹⁹ Zato pričakujejo, da bi lahko z ekonomskimi in političnimi spremembami, pa tudi z raznimi silnicami kulture lahko v marsičem pripomogli k temu, da priložnosti ne bi bilo toliko izrabljenih za kriminal in delinkventnost, ²⁰ kot so, zlasti pri tistih slojih, ki so z njo najbolj obremenjeni. Obseg kriminala je pokazal, da je to sicer iluzija, toda človeštvo nikoli ne izgublja upanja, čeravno so želje še tako zmotne in odmaknjene od stvarnosti.

Človekova osebnost v (nezakoniti) priložnosti potrebuje tudi sposobnost, znanje, zanimanje in motiviranost. Neredko mora načrtovati in opraviti vrsto dejavnosti za uresničitev dejanja. Če je priložnost zunanja — eksterna stran kaznivega dejanja, je osebnost tisto, kar predstavlja notranjo in najpomembnejšo. To toliko bolj, ker v ustrezajočih situacijskih dejavnikih posameznik s svojimi lastnostmi in hotenjem prinaša odločitev, kako izrabiti (kriminalno) priložnost — če sploh.

Zato posameznikove osebnosti in njegovega ravnanja ne gre preučevati ločeno od razmer, v katerih živi, in od okoliščin, v katerih je, pa čeprav gre za sporadične ali slučajne priložnosti, čeprav jih je sam ustvaril, ali so kot take, in gre z njimi računati ne glede na to, ali jih je izrabil iz egoizma ali potreb (materialnih ali psihičnih).

S tem pa smo spet pri željah, ki so pogojene, ne le s posameznikovim položajem v družbi, ampak tudi s posebnostjo njegove osebnosti, okolja, izobrazbe, porekla itd. To pa znova poudarja spoznanje, da se posameznik odseva v (nezakoniti) priložnosti, ki je, kot smo rekli, zanj preizkusni kamen.

¹⁹ Jerovšek, v Izbor socioloških razprav s. 286.

²⁰ Glej o tem, Mankoff v Radical Criminology, s. 142.

5. Kriminal iz priložnosti

Koncept priložnosti v kriminologiji, kot smo videli, temelji na razpoložljivosti določenih stanj, ki jih je mogoče doseči ali ustvariti na določene načine bodisi nezakonito bodisi zakonito. Semčasih sodijo tudi sredstva. Za storitev kaznivega dejanja iz priložnosti pa je potrebno, da obstaja določena zunanja situacija, ki nudi možnost za to. Je torej kot neke vrste ogledalo, v katero se oseba glede na svoje vrednote ali vidi ali pa ne. Priložnost je napeljevalna, spodbujevalna, zapeljevalna, provokativna in še kaj. Če marsikoga vznemiri in ga spravi v labilni položaj, ostaja drugi popolnoma hladnokrven, ne da bi se sploh spomnil, da lahko stori kako dejanje iz priložnosti.

Drugače rečeno, **priložnost** kot zunanja plat kaznivega dejanja, spričo osebnosti, ki zaidejo vanjo, lahko **kategorizira ljudi** na več velikih skupin:

- na tiste, ki jih priložnost sploh ne moti,
- na tiste, ki bodo zapadli njenemu vabljenju in storili nekaj, česar sicer ne bi,
- na tiste, ki bodo kakorkoli kaj storili in se bodo za to odločili po treznem preudarku, upoštevajoč prenekatero okoliščine: za in proti,
- na sicer verjetno dokaj obširno, toda prikrito skupino, v kateri so tisti, ki priložnost sami iščejo, si jo ustvarjajo psihološko in materialno in delajo tako, da bo »priložnost« njim v prid.

Iz zornega kota storilca kaznivega dejanja priložnost predstavlja nekak zunanji vpliv in dejanskost, v kateri se izraža storilec, kar je po drugi strani kot določeno kriminal omogočuje stanje in vendarle lahko od ljudi dezorganizirana ureditev, ki ponuja svoj viktimogeni položaj bodisi posamezniku bodisi skupini. Lahko je ustrezna okoliščina pri kaki dobrini ali premoženju oz. določeni vrednosti itd.

Na drugi strani, to je oškodovanca ali žrtve (kakršnekoli individualne ali strukturalne), so večinoma vedno ljudje, ki ob določeni stopnji kontrole dopuščajo viktimizacijo različnih vrst, nestabilnost, nezavarovanost, konfliktnost itd. Čeravno priložnost ni ključni dejavnik pa ima ob »osebnih statusnih značilnostih«²¹ in v kombinacijah z njimi vendarle nezanemarljiv vpliv na nastanek pojava.

Objektivno gledano sama priložnost:

- po eni plati ne predstavlja nič več kot določeno dezorganizirano ali slabo kontrolirano

stanje, ki samo po sebi marsikdaj sploh ni škodljivo,

- po drugi pa je potrebna ustrežajoča osebnost (ali skupina), ki to priložnost uporabi, čeravno je ne bi smela, toda, ker je tu, je pač ne zanemari.

Priložnosti v družbi venomer obstajajo. Toda gre razločevati:

- priložnosti v družbi, ki jih le-ta neenakomerno porazdeljuje, torej ne vsem enako, in
- priložnosti, ki so za ljudi razpoložljive, pa jih za doseganje svojih koristi, sprevrtajo, odvisno ali jim dajejo dopustni ali nedopustni predznak.

Tisti, ki se ubadajo z eksistenčnimi težavami, bodo izrabljali priložnosti za premagovanje tegob te narave. Njihov status jim daje njim primerne priložnosti in glede na to je njihova kriminalnost primitivnejša, neposredna in pretežno koristoljubna in nasilniška, naravnana k čim hitrejši zadostitvi določenih potreb. Višji, z močjo, položajem in ugledom bodo odkrivali ustrezne situacije, ne toliko iz potrebe po ohranitvi, marveč bolj iz pohlepa, iz želja imeti več in pridobljeno brez dela, na lahek način. Toda lahko se vzorujejo tudi po drugih, zlasti pri tistih, pri katerih priložnosti ne gre iskati v direktnih stikih z oškodovancem.

Zato pravijo, da je določen, zlasti koristoljuben kriminal (tega je pri nas velika večina) funkcija naraščajočih priložnosti za kriminalnost.²² Pri tem sta tako **pomanjkanje kot blagostanje podobno kriminogena**, oba motivirata veliko število ljudi za odklonskost. Ne le posamezniki, ampak cele družbene strukture omogočajo priložnosti, da so viktimizirane. Priložnost čisto postaja model za škodljivo delovanje, ki ga v gospodarstvu ustvarja celo država s svojimi kriminal spodbujajočimi dejavnostmi, neprestanim menjavanjem norm in podobno.

Za priložnost kot viktimogeno situacijo so pomembni: nezadostnost varstva, blizkost možnemu storilcu, privlačnost in napeljivost k prav določenemu kriminalu²³ itd. Premoženjski kriminal je zato predvsem »prihodek producirajoče prizadevanje«,²⁴ ki se pojavlja kot »delo«, nekakšen »pogled racionalizirane priložnosti«,²⁵ ki obsega kalkuliranje prednosti in izgube.

²² Carroll/Jackson, s. 179.

²³ Cohen et al., s. 507.

²⁴ Holzman, s. 233.

²⁵ Prav tam, s. 234.

²¹ Schur, s. 151.

6. Različnost v družbi — različnost v kriminalu

Iz razmišljanja v vlogi priložnosti bodisi v družbi, koder si vsakdo lahko išče svoj pomen glede na položaj, ki se ga dokopije (pri tem ne mislimo na socialni darwinizem, ki ga vsepovsod izganjajo iz družboslovnih znanosti, čeravno gre v vsaki družbi za boj za obstanek — ne nazadnje tudi pri nas in v razmerju do zunanje-ga sveta še posebej, zlasti v gospodarstvu, poslovnem življenju), kakor glede na predkriminalno situacijo oz. viktimgene položaje, ki mu jih socialni status prav tako omogoča, bi lahko rekli, da **različnost v družbi prinaša v nekem smislu različnost možnosti postajati kriminalen**. Ali drugače povedano, **to kar si, to ti** v zvezi z delom, družbeno močjo in vplivom, družbenim premoženjem, ki ti je zaupano, s pravicami, ki jih imaš, oblastjo in še marsičem drugim, **omogoča bolj ali manj široko področje delovanja**, ki ga ob določeni stopnji kontrole lahko dejavno uporabiš tudi v nasprotju s tistim, kar od nekoga pričakujejo.

S tem v zvezi, ne govore zaman o kriminalu belega ovratnika, o odklonskosti nedotakljivih, spoštljivih, o kriminaliteti višjih družbenih plasti na eni, in o deviantnosti spodnjih slojev, na drugi strani pa o kršitvah modrega ovratnika, kriminaliteti modrih bluz, »khaki bluz itd.«. Lahko bi torej rekli, da se **posamezne družbene skupine**, poklicna področja ali celo sloji načeloma **oklepajo prav določenih vrst kriminalitete** ali kršitev. Podobno, kakor se z drugega zornega kota lahko polastiš določenega položaja, če imaš določene lastnosti oz. družbene priznane kvalifikacije zanj.

V prenekaterem oziru bi lahko rekli, da določen položaj v skladu z določenimi priložnostmi deluje na oblike reagiranja, in to često ob tehtanju, kakšen je posameznikov vložek nasproti koristim v kriminalu. Večina kaznivih dejanj pa je koristoljubne narave, saj si ljudje žele pridobivati koristi. Ta korist pa mora v skladu cost/benefit prinašati več, kot je treba utrpeti z dejanjem, vsaj tako računa pretežna večina deviantov, ki po vrhu še misli, da ne bo prijeta. Tako reagirajo posamezniki, tako delujejo skupaj vsi vpleteni v določeno hierarhično ureditev, v kateri se višji skrivajo za nižjimi. Po tem se ravna-jo v kriminalnih podjetjih in prav tako v legalnem poslovno-gospodarskem življenju, kjer se

družbeno strukturirane priložnosti uporabljajo za dopustno izkoriščanje, odvisno od najrazličnejših sposobnosti in lastnosti potegovalcev.

V kriminalnem svetu ni dosti drugače, le da je podoba obrnjena in da se odklonskost ali patološkost začne na vsaki premici vedenja od določene točke dalje. Ta je marsikdaj pomična sem in tja, odvisna od neke strpnosti bodisi nasproti dejanju bodisi nasproti njenemu nosilcu.

Glede na to menijo,²⁶ da se moški v primerjavi z ženskami z zornega kota priložnosti, dosti prej zapletajo v kriminal. Organi kazenskega pravosodja res obravnavajo ženske morda nekaj več kot v desetini vseh odkritih storilcev. Ali moške tako ogroža nekajkrat več priložnosti?

Moški pod 30 leti pogosteje izkoriščajo priložnosti za deviantnost kot katerekoli druge starostne skupine. Priznavajo manj omejitev, čutijo manj odgovornosti, kontrola je nasproti njim manj uspešna in ne potegujejo se toliko za ugled in spoštovanje.

Prebivalstvo v mestih postaja pogosteje odklonsko. Urbanizirana naselja so bolj obremenjena s kriminalom in v mestih je najti več nadzorljivih priložnosti za sproščanje in kršitve, hkrati²⁷ ko je v mestih dosti takih dopustnih dejavnosti, ki omogočajo odklonskost (zabavišča, industrija, promet in zveze, navezovanje stikov z neznanci, brezosebnost razmerij med ljudmi itd.).

Nezaposleni,²⁷ ne le da imajo dovolj časa za odklonskost, ampak morajo marsikdaj živeti gmotno slabše in iskati priložnosti (ne le dopustne) za preživljanje. Prav glede nezaposlenosti so teorije o povezanosti s kriminalom dokaj izdelane v kriminologiji, ki tega vprašanja ni pustila v nemar.²⁸ Višji sloji so manj odkriti, toda zato niso vredni nič manj pozornosti.

Iz tega posredno izhaja, »da družbeni položaj oblikuje določen tip vedenja«²⁹ v kriminalnem smislu. Kajti **tudi z odklonskostjo se zadovoljujejo določene človeške potrebe**, uresničujejo posamezni interesi in dosega različni cilji ter zagotavljajo kake želje, čeravno ne na moralen način. Zato s tem v zvezi nastaja pomembno vprašanje, kako nadzorovati priložnosti, da zaradi njih ne bo uporabljenih preveč nedopustnih sredstev v doseganju nezakonitih ciljev.

²⁶ Glej zlasti Jessor et al., s. 261.

²⁷ Glej: Economic Crises and Crime, s. 12/3.

²⁸ Prav tam, s. 27.

²⁹ Horvat, s. 44.

7. Odpravljanje in omejevanje vloge (kriminogenih) priložnosti

V tem pisanju razločujemo dve vrsti priložnosti, in sicer:

— tiste, ki jih ustvarja katerakoli družba za razvoj in napredek človeštva v globalnem smislu, ki pa utegnejo biti izrabljane tudi za odklonkost in o katerih pretežno govorijo teorije o priložnosti in skladno s tem o povezanosti z nedovoljenimi sredstvi, in

— tiste, ki jih ponujajo posamezne žrtve zaradi svoje neprevidnosti, zaupljivosti, malomarnosti, nezanimanja in drugih razlogov, zaradi katerih so lahko viktimizirani, materialno, telesno, psihično ali vse hkrati, itd.

V obeh primerih gre za oškodovanost, ki je lahko strukturalna ali individualna, čeravno veliko število posameznih žrtev prav tako lahko kaže na strukturalno prizadetost, na viktimizacijo skupin ali sploh oškodovance s skupnimi interesi.

»Priložnosti« v družbenem, to je globalnem smislu, verjetno ni mogoče omejevati, ker morajo ostajati odprte in dosegljive na dovoljen in zakonit način za vse, čeravno je prav družbena slojevitost tisto, ki svojimi določili vpliva na to, da jih morajo prenekateri dosežati z nedopustnimi sredstvi in na nedovoljen način. V tem je pravzaprav vzrok za družbeno razslojevanje, družbeno delitev dela, neenake možnosti prilaganja dobrin in vse drugo, kar spremlja socialno neenakost.

Socialno neenaki, to je prikrajšani, pa naj bi po teoriji ubirali v razmerjih do priložnosti nedovoljene poti, predvsem zaradi želja, ozirati se po višjih in jih dosežati z nezakonitimi sredstvi. S tem pa ta teorija nekako dobiva razredni pomen, ki pa nima ničesar skupnega z marksističnimi pogledi na razredno strukturo družbe, v katerih so teorije nastale, še manj pa jim gre prepisovati revolucionarni pomen. So pač teorije, ki jemljejo koristoljubnost v nekem smislu kot gibalno za ravnanje, čeprav je dokaj prekrita s socialno neenakostjo.

S tem v zvezi je treba pričakovati, da tovrstnih priložnosti ne bo omejevala nobena družba, niti egalitarno naravnana, ker se mora prizadevati za večjo stimulacijo tistih, ki so zanjo najbolj pomembni in ustvarjalni. V njej bo le manj razločkov med spodnjimi in zgornjimi, priložnosti bodo kljub temu obstajale, le da so manj privlačujoče, s čemer morebiti tudi teorije o raznolikih priložnostih in nedopustnih sredstvih

ter koncepti o porazdeljenosti priložnosti, o modelih priložnosti, o priložnostih za izprijenost, o priložnostnih teorijah za kriminalno viktimizacijo, o priložnostni strukturi, o kolektivni adaptaciji na priložnost itd. deloma zgubljajo na svojem pomenu.

Precej drugače je z omejevanjem ali odpravljanjem priložnosti pri določljivih posameznih žrtvah, ki ustvarjajo vidne, na zunaj zaznavne in otipljive položaje, ki jih je mogoče fizično preprečevati, številčno zmanjševati, nanje opozarjati in možne žrtve sploh učiti, kako se jih izogibati.

Pri teh, docela neposrednih kriminalnih priložnostih, ki jih pretežno ponujajo določljivejše žrtve, gre torej za drug vidik viktimizacije. Za njihovo odpravljanje skrbe določeni državni in drugi mehanizmi docela zavestno in posamezni oškodovanci včasih celo načrtno s pomočjo propagande in sodobne tehnologije. S prvimi priložnostmi, ki so globalne, družbenogospodarske, poslovne, socialne in podobne narave, se v smislu preprečevanja v glavnem nihče bistveno ne ukvarja, ker bi se taka dejavnost nasploh zdela iluzorna in boj z mlino na veter. Kajti le-te naj bi bile dostopne za vse in dosegljive na vsem podobnem način, le da jih nekateri izrabljajo z nedopustnimi oblikami in nedovoljenimi sredstvi.

Druga vrsta tako imenovanih viktimogenih priložnosti pa je tudi dostopnejša vsem, toda izrabljali jo bodo le tisti, katerih intencije so kriminalne, medtem ko vseh drugih niti ne bodo zadevale, ker se morda sploh ne bodo spomnili, da bi jim lahko ponujajoče se priložnosti koristile.

To bi nekako pomenilo, da je mogoče pričakovati, da bi le eno vrsto priložnosti zmogli omejevati in s tem prispevati k zmanjšanju stopnje in rasti kriminala. Vse druge pa so glede na način življenja, kakršnega imamo, bolj nedostopne, bolj neobvladljive in se njihova »prevencija« začne in konča pri ljudeh in ne pri priložnostih kot nekih objektivno danih okoliščinah. V tem je tudi razloček med prvimi in drugimi.

Če je pri drugih, to je viktimogenih priložnostih, njihovo naraščanje kakorkoli povezano s povečevanjem stopnje kriminala, je pri prvih morda prav narobe. Z naraščanjem (dopustnih) raznolikih priložnosti (za uspevanje v družbi) je morda pričakovati zmanjševanje kriminalitete, ker so odpadle možnosti za doseganje ciljev z nedopustnimi sredstvi, ker je manj občutkov, da

so posamezniki prikrajševani, ker je možnih več alternativ za doseganje ciljev, ker so te priložnosti lahko nadzorovane itd.

SKLEP

Družbena slojevitost, ki temelji med drugim tudi na ekonomski neenakosti, različnosti dohodka itd. se na določenem področju srečuje s priložnostmi, ki jih v sociološko-kriminoloških teorijah štejejo kot pomembno gibalno za odklonkost. In ne le-to. Priložnost je tudi v drugih disciplinah, kot npr. v kriminalistiki in viktinologiji poznan pojem za položaje, ki napeljujejo k deviantnemu vedenju zaradi zunanjih okoliščin, katerih posameznik lahko stori kaznivo dejanje.

Priložnosti, o katerih razpravlja ta prispevek, so torej nezanemarljive razmere, ki se ustrezno odražajo v človeškem vedenju, reagiranju in ravnanju. V obeh primerih, ki ju obravnavamo, napeljujejo h kriminaliteti ali drugim kršitvam in predstavljajo v znanosti neko področje, s katerim se velja ukvarjati. Zato je tudi prišlo do spoznanj o priložnosti kot teoriji in priložnosti kot konfliktni viktinogeni situaciji.

Pri obeh pa prihajajo do ugotovitev, da jih posamezniki glede na pripadnost določenim družbenim plastem različno izrabljajo, in sicer tisti spodaj menda bolj kot oni iz višjih družbenih slojev. Na škodo temu prepričanju pa se največkrat sprašujemo, **koliko to ustreza dejanskosti ob neenaki udarnosti formalnega družbenega nadzorstva**, zaradi česar so višji družbeni sloji privilegirani, spodnji pa največkrat zaradi večje dosegljivosti in prijemljivosti — diskriminirani.

Zatorej ima družbena slojevitost še eno negativno stran, ta je poleg vsesplošne večje prijemljivosti v kriminalu še v tem, da so spodnji zaznamovani še zaradi priložnosti, ki jih intenzivneje zlorabljajo za doseganje tistih ciljev, ki so jim nedostopni, ali slabo dosegljivi zaradi svoje pripadnosti nižjim plastem.

Teorija o raznolikih priložnostih, ki so za spodnje sloje bolj zapeljive, ker so prikrajševani, je nastala v kapitalističnih družbah pred desetletji in je ne gre avtomatično prenašati v naše razmere brez posebne verifikacije. Čeravno prinaša življenje prenekatero podobnosti, da bi ji v določenem obsegu verjeli, vendarle še ni prišlo do preizkusov. Toda posamezniki, ki so se doslej ukvarjali z družbenogospodarskimi

vplivi na kriminalnost najbrž ne bi smeli imeti posebnih pomislekov, če naj bi ji sledili. Čeravno je ekonomsko prikrajševanje močan dejavnik v kriminalni etiologiji, gotovo ni edini, ki ga ne bi spremljale še kake druge silnice, ki bi v skupni rezultanti privedle do posledice, ki se poraja iz priložnosti. In nenazadnje, **ali je res mogoče verjeti, da so spodnji sloji bolj kriminalni že zato, ker sploh so.** Kriminologija, zlasti pri nas naj bi šele ugotovila, kakšna je resnica na tem področju, in ali niso morda podane razmere, ko tudi višje družbene plasti niso dosti boljše. Kaj pa če imajo drugačne priložnosti, ki jih prav tako izrabljajo na nedopusten način in z nedovoljenimi sredstvi, pa to ni toliko vidno, da bi privedlo do ustrezne reakcije kot pri spodnjih slojih. To je omeniti tudi zaradi tega, ker je v zadnjih letih dosti ljudi iz teh slojev »zgrabilo svojo moralno in idejno avtoriteto med občani«,³⁰ kolikor niso povzročili še kaj drugega, ker so imeli različne ugodne priložnosti. Naš položaj, ki nas je privedel do družbenogospodarskih in političnih nestabilnih razmer in kriz, naravnost kliče po spoznavanju škodljivih pojavov, rojenih iz priložnosti in odkrivanju njihovih nosilcev.

Razpoložljivost »priložnosti« je različna, kot je različno njihovo uporabljanje v posameznih slojih, skupinah in pri posameznikih. Na splošno pa taka, da več, ko jih je, višja je stopnja kriminalitete,³¹ kajti celotni sistem družbenih priložnosti pomeni institucionalno strukturo družbe,³² ki skrbi za priložnosti predvsem za poštene ljudi, toda hkrati prihaja do nujnega nasprotja, v katerem se z njimi okoriščajo tudi devianti. Le-ti to sploh lahko postajajo zaradi priložnosti, ki se jim ponujajo, kolikor jih sami ne iščejo, čeravno so prenekatero med njimi močno omejene, težko dosegljive itd., kar pogosto intenzivira frustracije.³³

Izkoriščanje družbenih in kriminalnih priložnosti je vedno v zvezi z družbeno (predvsem formalno) kontrolo. Od nje je odvisna stopnja dosegljivosti in uresničljivosti. To je v marsičem ključno vprašanje. Ne le zaradi fizičnega omogočanja dosegati cilje, marveč tudi zaradi pomenjanja ravnanja drugih. S tem, kot smo po-

³⁰ Tavčar: O družbeni neenakosti ljudi v socializmu, Izbor socioloških razprav, s. 151.

³¹ Jessor et al., s. 77.

³² Wood, s. 117.

³³ Glej Cloward/Ohlin v Bersani: Crime and Delinquency, s. 164.

jasnjevali teorijo priložnosti, pa prihajamo v stik z drugimi izhodišči razlaganja kriminalne vzročnosti (podkulture, raznolikost stikov, raba nedovoljenih sredstev itd.).

Nenazadnje velja pripomniti, da je razmišljanje okoli priložnosti lahko tudi razredno vprašanje o porazdeljenosti in dosegljivosti dobrin.

S tem sta se zlasti ukvarjala Marks in Engels, ko sta z raznih zornih kotov v kontekstu takratnih družbenih razmer obravnavala tudi kriminaliteto, alienacijo in družbeno reakcijo na deviantnost.

Rokopis končan 13. oktobra 1983.

LITERATURA

1. Barron Mays, J.: **Crime and its Treatment**. London: Longman, 1975; 173 s.
2. Braithwaite, J. & V.: **Delinquency and the Question of Values**. **International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology**, London 25 (1981) 3, s. 273—289.
3. Carroll, L.; Irving Jackson, P.: **Inequality, Opportunity, and Crime Rates in Central Cities**. **Criminology**, Beverly Hills 21, (1983), 2, s. 178 do 194.
4. Clark, J.; Wenninger, E.: **Socio-Economic Class and Area as Correlates of Illegal Behavior Among Juveniles**. **Crime and Delinquency** (Ed. C. Bersani. London: Macmillan, 1970; s. 192—204.
5. Clelland, D.; Carter, T.: **The New Myth of Class and Crime**. **Criminology**, London 18, (1980), 3, s. 319—336.
6. Clinard, M.: **Deviance and Social Differentiation**. **Crime and Delinquency** / Ed. C. Bersani, London: Macmillan, 1970; s. 109—116.
7. Cloward, R.; Ohlin, L.: **Differentiated Structures, Differential Opportunities, and Delinquent Subcultures**. **Crime and Delinquency** / Ed. C. Bersani, London: Macmillan, 1970; s. 152—170.
8. Cloward, R.: **Illegitimate Means, Anomie, and Deviant Behavior**. **Delinquency, Crime, and Social Process**. New York (etc.): Harper & Row, 1969; s. 312—331.
9. Cohen, L. (et al.): **Social Inequality and Predatory Criminal Victimization: An Exposition and Test of a Formal Theory**. **American Sociological Review**, New York 46, (1981), 5, s. 505—524.
10. Đurić, M.: **Devijantno ponašanje i društvena struktura**. **Sociologija**, Beograd 3, (1961), 3—4, s. 100—131.
11. **Economic Crises and Crime**. Rome: UNSDRI, 1976; 243 s. Publication No. 15.
12. Ericson, R.: **Social Distance and Reaction to Criminality**. **British Journal of Criminology**, London 17, (1977), 1, s. 16—29.
13. Haferkamp, H.: **Soziale Lage und kriminelles Handeln**. **Kriminologisches Journal**, München 6, (1974) 3, s. 171—181.
14. Hanefeld, B.: **Soziale Schichten und Kriminalität**. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, Köln 61, (1978), 3, s. 159—179.
15. Holzman, H.: **The Rationalistic Opportunity Perspective on Criminal Behavior**. **Crime and Delinquency**, Hackensack 28, (1982), 2, s. 233—246.
16. Horvat, B.: **Horizontalna struktura jugoslavenskog društva**. **Encyclopaedia moderna**, Zagreb 4, (1969), 8, s. 36—45.
17. Jambreč, P.: **Zgradba in razvoj družbe**. Ljubljana: Pravna fakulteta, 1976; s. 60—75.
18. Janičijević, M.: **Opšti metodološki pristup i socijalne osobenosti društvenih slojeva**. **Društveni slojevi i društvena svest**. Beograd: Centar za sociološka istraživanja, 1977; s. 42 do 64.
19. Jerovšek, J.: **Sociološki aspekti konformizma**. **Izbor socioloških razprav**. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970; s. 281—290.
20. Jessor, R. (et al.): **Society, Personality, and Deviant Behavior**. New York (etc.): Holt, Rinehart, Winston, 1968; 500 s.
21. Kelley, J.: **Wealth and Family Background in the Occupational Career**. **The British Journal of Sociology**, London 29, (1978), 1, s. 94—109.
22. Klinar, P.: **Poglavja iz razredne in slojevske strukture družbe**. Ljubljana: FSPN, DDU Univerzum, 1979; 283 s.
23. Knudten, R.: **Crime in a Complex Society**. Homewood (etc.): Dorsey, 1970; s. 257—260.
24. Lemert, E.: **Social Structure, Social Control, and Deviation**. **Anomie and Deviant Behavior**. New York: The Free Press, 1964; s. 57—97.
25. Littlejohn, J.: **Structure and Stratification**. **Social Stratification**. London: George Allen & Unwin, 1972; s. 41—48.
26. Mac Intosh, J.: **Perspectives on Marginality**. Boston: Allyn and Bacon, 1974; 314 s.
27. Mankoff, M.: **The Anti-Marxist Polemicists: Toby and Klockars**. **Radical Criminology** / Ed. J. Inciardi. Beverly Hills: Sage, 1980; s. 141—148.
28. Mike, B.: **Willem Adriaan Bongers's »Criminality and Economic Condition«: A Critical Appraisal**. **International Journal of Criminology and Penology**, London 4, (1976), 3, s. 211—238.
29. Nettler, G.: **Explaining Crime**. New York: Mc Graw-Hill, 1974; 295 s.
30. Opp, D.: **Klasse, Schicht, Situationsdefinitionen und Kriminalisierungsprozesse**. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechts reform**, Köln 58, (1975), 4—5, s. 206—216.
31. Osborn, A.; Morris, T.: **The Rationale for a Composite Index of Social Class and its Evaluation**. **The British Journal of Sociology**, London 30, (1979), 1, s. 39—60.
32. Pantić, D.: **Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva**. **Društveni slojevi i društvena svest**. Beograd: Centar za sociološka istraživanja, 1977; s. 269—406.
33. Puckert, R.: **Kritik einiger Thesen zum Verhältnis von Kapitalismus und Kriminalität**. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, Köln 59, (1976), 2—3, s. 123—132.
34. Popović, M.: **Društveni slojevi, njihov stil života i njihova svest**. **Društveni slojevi i društvena**

- svest. Beograd: Centar za sociološka istraživanja, 1977; s. 407—427.
35. Popović, M.: **Problemi društvene strukture**. Beograd: Kultura, 1967; 323 s.
36. Reid, S. T.: **Crime and Criminology**. Hinsdale: Dryden, 1976; 740 s.
37. Sampson, R.: Structural Density and Criminal Victimization. **Criminology**, Beverly Hills 21, (1983), 2 s. 276—293.
38. Schneider, H. J.: Marginalität als Problem der Kriminalpolitik. **Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform**, Köln 61, (1978), 5, s. 323—328.
39. Schur, E.: **Labeling Deviant Behavior**. New York (etc.): Harper & Row, 1971; 177 s.
40. Schwendinger, H. & J.: Social Class and the Definition of Crime. **Crime and Social Justice**, Berkeley (1977), 7, s. 4—13.
41. Sykes, G.: **Criminology**. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1978; s. 243—248.
42. Tavčar, M.: O družbeni neenakosti ljudi v socializmu. **Izbor socioloških razprav**. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970; s. 151—157.
43. Taylor, I.; Walton, P.; Young, J.: **The New Criminology**. London: Routledge & Kegan, 1973; 325 s.
44. Vodinelić, V.: Pravni izvori i izrazi društvene nejednakosti u oblasti krivičnog pravosuđa. **Pogledi**, Split 4, (1973), 9, s. 35—48.
45. Webb, S.: Crime and the Division of Labor: Testing a Durkheimian Model. **American Journal of Sociology**, Chicago 78, (1972), 3, s. 643—656.
46. Willick, D. (et al.): Social Class as a Factor Affecting Judicial Disposition. **Criminology**, London 13, (1975), 1, s. 57—77.
47. Wood, A. L.: **Deviant Behavior and Control Strategies**. Lexington: Heath, 1974; 209 s.

Seznam literature pripravila
Marija Milenković

UDC 316.34+343.3/7

»Opportunity« in Criminology (and Victimology)

Pečar dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

Social inequality and unequal distribution of wealth create various opportunities on the one hand and acquisition of goods by illegal means on the other hand. Material deprivation has a considerable importance in crime etiology, as was established by Marx and Engels prior to the works of criminal opportunity theorists.

According to this, various social strata have different criminal opportunities, although findings up to the present mostly emphasize that opportunities are mainly grasped by the lower strata, as the other, i. e. higher strata can satisfy their needs in socially admissible ways.

The visibility of opportunity is as important for deviants as for the social control agencies. A low

degree of control expresses a tolerance of opportunities among which social opportunities are less controlled while victimocriminogene opportunities are much more used for primary and secondary prevention. Both kinds of opportunities, however, have to be perceived within the relation: opportunity-people-crime, and with the realization that variety of social status in society can mean variety in crime. That which someone is according to his status permits him a corresponding commitment in crime. In this connection, particular social groups generally incline to particular categories of criminal offences, although the individual's personality plays a determinant role in taking »opportunities« — whether socially admissible or criminal ones.

